

فهرست مطالب

۵	سخن ناشر
۷	مقدمه
۱۰	۱- فصل اول طلا و تاریخ استفاده از آن در هنر ایران
۱۰	۱-۱- درباره طلا
۱۲	۱-۱-۱- خواص فیزیکی طلا
۱۳	۱-۱-۲- خواص شیمیایی طلا
۱۷	۲-۱- معادن طلا در ایران
۲۰	۱-۲-۱- روش استحصال
۲۲	۳-۱- پیشینه استفاده از طلا
۲۲	۱-۳-۱- کاربرد طلا پیش از تاریخ
۲۴	۲-۳-۱- کاربرد طلا در زمان مادها
۲۵	۳-۳-۱- کاربرد طلا در زمان هخامنشیان
۲۹	۴-۳-۱- کاربرد طلا در زمان اشکانیان
۳۰	۵-۳-۱- کاربرد طلا در زمان ساسانیان
۳۲	۶-۳-۱- کاربرد طلا در دوران اسلامی
۳۵	۲- فصل دوم تاریخ استفاده از طلا در کتابت و نگارگری ایران
۳۸	۱-۲- نگارگری دوره ساسانی
۴۲	۱-۱-۲- نقاشی مانوی
۴۹	۲-۲- کتابت و نگارگری پس از ظهور اسلام
۵۰	۱-۲-۲- تذهیب قرآن
۶۲	۲-۲-۲- نقاشی ها

۸۴	فصل سوم اقسام کتاب‌آرایی و روش‌های بکارگیری طلا
۸۴	۱-۳- اقسام کتاب‌آرایی با طلا
۸۴	۳-۱-۱- نگارگری
۸۴	۳-۱-۲- تذهیب
۸۸	۳-۱-۳- ترصیع
۸۹	۳-۱-۴- تشعیر
۹۶	۳-۲- روش‌های به‌کارگیری طلا
۹۶	۳-۲-۱- تحریر
۹۹	۳-۲-۲- طلائندازی
۱۰۰	۳-۲-۳- زرافشان
۱۰۳	۳-۲-۴- عکاسی (صنعت عکس)
۱۰۴	۳-۲-۵- سنجاق نشان
۱۰۵	۳-۲-۶- کمند زرین
۱۰۶	۳-۲-۷- ورق چسبان
۱۰۹	۳-۲-۸- جلد سازی
۱۱۷	فصل چهارم چگونگی تهیه رنگدانه طلا
۱۱۷	۴-۱- رنگدانه و بست آن
۱۱۹	۴-۲- ساخت رنگدانه طلا
۱۱۹	۴-۲-۱- ساخت رنگدانه طلا به روش فیزیکی
۱۳۹	۴-۲-۲- ساخت رنگدانه طلا به روش شیمیایی
۱۵۰	۴-۳- کاغذ
۱۵۰	۴-۳-۱- کاغذ آهاری
۱۵۱	۴-۳-۲- کاغذ ابری زرین
۱۵۲	۴-۴- مهره
۱۵۳	۴-۵- علل آسیب‌پذیری رنگدانه طلا روی نسخ
۱۵۷	فهرست منابع
۱۶۱	فهرست تصاویر

مقدمه

حمد نامتناهی سزاوار مقام صمدیت و بارگاه سرمدیت الهی، و فضل بی‌تناهی و تباهی باشد که حدایق الوان هنر را از مضایق نیستی و تنگنای عدم به عنایت حقایق اقدم و به موجب صدق قدم، در فراخنای هستی و در اکناف صحرای کشف و شهود مشهود گردانید. تربیتش را در خلقت موجودات به خلعت کمال آراست و اینگونه عشق به زیبایی را در فطرت آدمی به ودیعه گذاشت و به راستی که در کائنات هر نوری و جمالی پرتویی از ذات جمیل اوست.

حمد بی‌پایان خدایی را که نقاشان اطباق آفلاک در نقوش تقریر و تحریر آن متحیرند و ثنای بی‌انتها مرآن جلّ و علا را که جامدین ارضین سبعین با وجود «وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ» و «عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَم» در بیان صفاتش لالند.

ستایش مرآن واجب الوجود را مرغ کبریایش در آشیانه گلستان حدوث نگنجد و آن باسط الوجود را میزان علم و معیار عقل به قوت جلال و صفات مسطورات کمالش نسنجد و آن صانع بی‌زوال و صورنگر صورت خیال و نگارگر بی‌مثال، که واصفان حلیه جمالش مقررند که «مَا عَرَفْنَاكَ حَقَّ مَعْرِفَتِكَ» و سحرگاه تهلیل گویان به ذکر «سُبْحَانَ ذِي الْمُلْكِ وَالْمَلَكُوتِ وَسُبْحَانَ ذِي الْعِزَّةِ وَالْجَبَرُوتِ»

در طول تاریخ کهن و پرفراز و نشیب ایران زمین، هنر متأثر از ادیان، عرفان و ادبیات بوده و بدیهی است که چنین آثار جاودانه‌ای به دلیل نفاست زبان، حکمت بیان، جامعیت معانی و حلاوت داستانی با دیگر مظاهر ارزشمند فرهنگی و هنری جامعه در گذر زمان بییوند و در تمام شئونات زندگی صمیمانه نفوذ نماید و باید که چنین چکامه‌ای یکتا، سربلند و افتخارآمیز در تاریخ هنر جهان جلوه کند، به گونه‌ای که پژوهشگران با تحقیق و هنرمندان با هنروری، مشتاقانه و مصمم، عزم

صعود کنند و این راه خطیر را با تمام توان و دقت و تأمل درنوردند. چه پیوند زیبایی و چه صعود مقدسی که حاصل آن در هر عصری انگیزه خلق دهها اثر بدیع است و هر یک گنجینه‌ای از دهها هنر که جوشیده از دل و جان و ایمان هنرمند ایرانی است.

اما بعد، آنچه این پژوهش را سبب گشته، پرداختن به عنصر مهمی از حوزه مواد هنری است که جایگاه آن به لحاظ تجسمی و نمادین نیز بسیار مهم و تأثیرگذار است. عنصر طلا نه تنها به عنوان یکی از عناصر مهم با ویژگی‌های خاص فیزیکی و شیمیایی مطرح است، بلکه همین خواص جایگاهی خاص، رفیع و بی‌بدیل در عرصه هنر برای این عنصر تعریف نموده است.

عموم چنین می‌پندارند که استفاده از فلز گران‌بهای طلا در ساخت و خلق یک اثر هنری به ارزش مادی آن می‌افزاید و شرافت آن اثر بخاطر وجود و به کارگیری طلا در آن اثر می‌باشد. در حالی که قضیه درست برعکس می‌باشد. فلز خام طلا با توجه به عیاری که دارد در هر زمان دارای قیمتی مشخص است. هرگاه با فرهنگ و هنر یک سرزمین ترکیب شده و در قالب فرمی هنری جلوه‌گر می‌گردد، دارای ارزش افزوده تصاعدی می‌شود که با قیمت پایه‌اش قابل مقایسه نیست. پس چه دلیل یا دلائلی سبب گشته که از این عنصر خاص در ساخت آثار هنری فاخر استفاده شود؟ آیا درخشش بی‌مانند طلا دلیل این کاربرد بوده؟ یا تورق پذیری بالای آن؟ شاید هم دلایل بسیار عمیق‌تری تأثیرگذار بوده‌اند.

به هر تقدیر آنچه مسلم است به کارگیری گسترده این فلز در طول تاریخ هنر است و شیوه‌های متنوع آماده‌سازی و به کارگیری طلا که در نسخ تاریخی منظوم و مثنوی فراوان برجای مانده است و در همین مجال به معرفی برخی از این نسخ که در تألیف این کتاب مورد بررسی قرار گرفته‌اند می‌پردازیم:

الفهرست محمدبن اسحاق ابن ندیم قرن چهارم ه.ق.، عرایس الجواهر و نفایس الاطایب ابوالقاسم کاشانی قرن هشتم ه.ق.، مسالک و ممالک ابواسحاق ابراهیم استخری (فارسی) قرن چهارم ه.ق.، نخبه‌الدهر فی عجائب البر و البحر انصاری دمشقی قرن هشتم ه.ق.، تنسوق نامه ایلخانی خواجه نصیرالدین طوسی قرن هفتم ه.ق.، عجائب‌المخلوقات و غرائب‌الموجودات زکریا قزوینی قرن هفتم ه.ق.، قانون‌الصور صادقی بیگ افشار قرن یازدهم ه.ق.، گلستان هنر قاضی میراحمد منشی قمی قرن یازدهم ه.ق.، التنبیه والاشراف و مروج الذهب مسعودی قرن چهارم ه.ق.، نزهت القلوب حمدانی قرن هشتم ه.ق.، قطف‌الأزهار احمدبن عوض مغربی قرن یازدهم ه.ق. و کتب دیگر.

این پژوهش بر آن است که با ورود به این مبحث، به تبیین و در مواقع لزوم به شرح متون و روش‌های به کارگیری طلا در آثار هنری بپردازد. در این روند سعی بر آن بوده تا تمام منابع و متون مرتبط فارسی، عربی و انگلیسی قدیم و جدید مورد مذاقه قرار گیرند، اما در عین حال

پژوهشگران این تحقیق خود را از محدودیت منظر و دانش میرانمی دانند و پذیرای نظرات و نقد سازنده صاحب نظران خواهند بود.

در پایان مؤلفین این کتاب تشکر ویژه خود را تقدیم محضر جناب مهندس بهستی ریاست محترم پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری می‌دارند که حمایت‌های بی‌دریغ و عالمانه ایشان این پژوهش را به زیور طبع آراسته نمود. همچنین از جناب آقای دکتر محمدعلی کی‌نژاد ریاست محترم دانشگاه هنر اسلامی تبریز و آقای دکتر مهدی محمدزاده معاون محترم آموزشی و پژوهشی آن دانشگاه که در این راستا ما را یاری فرمودند تشکر نموده و از آقایان دکتر سیدعبدالمجید شریف‌زاده (استاد و محقق برجسته)، اساتید معظم پیشکسوت آقایان اردشیر تاکستانی، مهدی عتیقی مقدم و حمید ملکیان و محققین جناب آقای محمد سهرابی (تهرانی) و سرکار خانم رویا عمران به جهت رهنمودهای ارزشمندشان قدردانی به عمل می‌آید.

مؤلفین

اسفندماه ۱۳۹۵